

Закіров М.Б. *,
кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
Київ, Україна. zakirovmarat65@gmail.com

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ІМПЕРАТИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ РОСІЙСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ

Анотація. Проведено аналіз сутнісних та характерних ознак деяких моделей пострадянського розвитку російської державності, розроблених мислителями-емігрантами Російського Зарубіжжя. Вказані геополітичні пріоритети та завдання, визначено головний зміст, основні методи і напрямки зовнішньої політики майбутньої Росії. Розкрито особливості бачення російськими вченими-емігрантами найважливіших проблем еволюції, взаємного зв'язку і взаємодії національних культур. Встановлено, що політичну думку діячів Російського Зарубіжжя об'єднує бачення українських земель в якості невід'ємної частини єдиного простору російського «месторазвития». Відзначено, що, з огляду на виразну ідеологічну спадкоємність сучасної російської політики, обрання Україною курсу на євроатлантичну та європейську інтеграцію набуває характеру імперативу, який поряд з внутрішніми передумовами має ще й суттєві і важливі зовнішньополітичні підстави.

Ключові слова: Україна, політична думка, євразійство, Російське Зарубіжжя, народ, держава.

Аннотация. Проведен анализ сущностных и характерных признаков некоторых моделей постсоветского развития российской государственности, разработанных мыслителями-эмигрантами Русского Зарубежья. Указаны геополитические приоритеты и задачи, определены содержание, основные методы и направления внешней политики будущей России. Раскрыты особенности видения российскими учеными-эмигрантами проблем эволюции, взаимосвязи и взаимодействия национальных культур. Установлено, что политическую мысль деятелей Русского Зарубежья объединяет видение украинских земель в качестве неотъемлемой части единого пространства российского «месторазвития». Отмечено, что, учитывая выразительную идеологическую преемственность современной российской политики, избрание Украиной курса на евроатлантическую и европейскую интеграцию приобретает характер императива, который наряду с внутренними предпосылками имеет еще и значительные внешнеполитические основания.

Ключевые слова: Украина, политическая мысль, евразийство, Русское Зарубежье, народ, государство.

Abstract. It is given the analysis of the essential tenets of some models of post-Soviet development of Russian statehood, which are developed by thinkers of the Russian emigration. The creative heritage of Russian emigre-thinkers reveals the traditional politicization of cultural and social life of Russia and the hypertrophy of the role of the state. Whatever the form state structure, the official ideology, historical or economic circumstances, the Russian state aims to be a center of unification of neighboring peoples. It is specified geopolitical priorities and objectives; defined contents, methods and directions of foreign policy Russia's future. It is disclosed vision of Russian scientists migrant problems of evolution and interaction of national cultures. It is installed that the political thought leaders Russian Diaspora combines the vision of the Ukrainian lands as an integral part of the common space of the Russian «mestorazvitiya». Is noted that the given the expressive ideological continuity of contemporary Russian politics electing Ukraine's course towards Euro-Atlantic and European integration assumes the character of an imperative that, along with in domestic preconditions is still considerable foreign policy grounds.

Key words: Ukraine, political thought, Eurasianism, Russian Diaspora, people, state.

*Zakirov M.B. Ph.D in History, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine. zakirovmarat65@gmail.com

FOREIGN POLICY IMPERATIVE OF EUROINTEGRATION OF UKRAINE IN THE LIGHT OF POLITICAL THOUGHT OF RUSSIAN DIASPORA

Постановка проблеми. Самостійні держави, що постали наприкінці минулого століття на пострадянському просторі відчувають потужний і не завжди конструктивний зовнішній вплив. Поряд з іншими чинниками активно використовуються штучно створені і вкорінені у свідомості певної частини суспільства ієрархічні ідеологеми політичної чи культурної першості, старшинства та підпорядкованості. Визначення адекватних сьогоднішнім реаліям методів протидії негативним зовнішнім впливам, обґрунтування необхідності європейської інтеграції і подолання нав'язаних стереотипів свідомості потребує визначення мотивації політичних опонентів, вивчення світоглядних концепцій, які є ідеологічною основою для вироблення зовнішньої та внутрішньої політики наших сусідів і, зокрема, Російської Федерації.

Так, трагічні події останнього часу знов актуалізували проблему визначення сутності та змісту ідеології панславізму. Засобом ефективної протидії політичним спекулянтам і маніпуляторам є вивчення і формування об'єктивного розуміння ідеї слов'янської солідарності та єдності. У розпорядженні сучасних дослідників є унікальний масив філософського, культурологічного та політичного знання, створений багаторічною працею вчених та громадських діячів російської післяреволюційної еміграції. Активне вивчення і практичне використання напрацьованого матеріалу допоможе переосмислити минуле і звільниться від багатьох нав'язаних догм і спотворених на користь політичним міркуванням ідеологем.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Окремі концепції і ідейно-політичні течії Російського Зарубіжжя вже стали предметом дослідження як російських, так і українських вчених. Підходи М. Бердяєва до проблеми співвідношення національного і загальнолюдського аналізує український дослідник В. Попков [1]. Особливий інтерес вченого викликають теоретичні засади критики М. Бердяєвим ідеології націоналізму і космополітизму. У роботі російської дослідниці А. Шадже розглядаються деякі положення концепції національного, викладені М. Бердяєвим у книзі «Судьба Росії» [2]. Авторка звертає увагу на актуальність ідей російського релігійного філософа, який зумів передбачити багато сьогоднішніх проблем. У колективній монографії алтайських вчених євразійська ідейно-політична течія розглядається як система фундаментальних ідей і цінностей [3]. Автори праці піддають теоретичному осмисленню політико-філософську спадщину класиків євразійства і досліджують можливості її застосування для вирішення сучасних проблем. Погляди на демократію російського мислителя І. Ільїна крізь призму ліберально-консервативної ідеології розглядає російська дослідниця Н. Ізергіна [4]. Органічність політичної моделі філософа, наголошує дослідниця, полягає у необхідності обов'язкового врахування впливу природно-географічного середовища, культурної самобутності, духовної унікальності народу. Погляди М. Трубецького на проблеми співвідношення національного і загальнолюдського, космополітизм і європоцентризм висвітлює Н. Лебедева [5]. Дослідниця аналізує розуміння російським мислителем сутності істинного націоналізму як прагнення до самопізнання і збереження самобутності, а не досягнення державності за будь-яку ціну.

Мета статті — з'ясувати сутнісні ознаки моделі пострадянського розвитку російської державності, розроблені мислителями російської еміграції; визначити геополітичні пріоритети і завдання, які визначатимуть зміст, методи і напря-

ми зовнішньої політики майбутньої Росії; розкрити бачення російськими вченими-емігрантами проблем еволюції і взаємодії національних культур.

Основні результати дослідження. Однією з ознак політичної актуалізації теоретичної спадщини Російського Зарубіжжя є цитування думок і використання термінології вчених-емігрантів у статтях і виступах російських політиків. Зокрема, у низці передвиборчих статей, що побачили світ у 2012 році кандидат у президенти Російської Федерації В. Путін, викладаючи своє бачення як минулого, так і майбутнього російського народу, спирається на думки одного з видатних діячів Російського Зарубіжжя філософа І. Ільїна. У статті «Росія і національне питання», на підкріплення власних тез про особливий характер російської державності, В. Путін згадує визначення філософа: «Не викоренити, не подавити, не поневолити чужу кров, не задушити іноплеменне й інословне життя, а надати усім дихання і велику Росію» [6].

Більш того, у своїй статті В. Путін не лише цитує видатного російського філософа. Для аргументації власних висновків і тверджень він використовує і його понятійний апарат. Зокрема, він наголошує: «Росія сильна спільним органічним життям різних народів у рамках єдиної держави»[6]. А свого часу І. Ільїн у статті «Росія є живий організм» зазначав: «Складаючись і зростаючи Росія перетворилася не в механічну суму територій і народностей... а у органічну єдність» [7, с. 318].

З цього приводу, і з огляду на останні події, ще більшу цікавість і, на жаль, вже і практичне значення набули ідеї російського філософа щодо термінології і розуміння поняття «Росія». Аналіз праць І. Ільїна показує, що під Росією він розумів більшу частину території колишньої Російської імперії. «Хлібородний південь Європейської Росії потрібен не малоросам лише», — зазначає він [7, с. 322]. Далі по тексту роботи філософ згадує як необхідні і нерозривно пов'язані елементи «великого і єдиного господарського організму» і кавказькі, і середньоазійські народи, і «Донецьку Всевелику Республіку» [7, с. 322]. А відновлення цієї єдності І. Ільїн вважав невідворотною подією.

Проте, слід підкреслити, що відновлення взаємозв'язків вбачалося філософу не як політичний чи економічний, але, і головне, як природний процес. Він наголошує, що «господарське взаєморозуміння російських країн і народів буде рано чи пізно органічно відновлено... Робоча сила, сировина, товари і єдина валюта буде вільно циркулювати від «лінії Керзона» до Владивостоку і від Баку до Мурманська» [7, с. 323].

Ми сьогодні впевнено можемо констатувати, що ці ідеї, висловлені російським філософом ще у першій половині століття минулого, знайшли свій відгук у політиці російського керівництва у перші десятиліття століття нинішнього. Спроби створення єдиної російсько-білоруської держави, ідея Єдиного Економічного Простору і, нарешті, Митний союз — це послідовні ланки єдиного процесу. І мотивація й аргументація цього процесу також були свого часу передбачені і запропоновані видатним російським філософом. Проте, на жаль, зроблений талановитим вченим І. Ільїним головний акцент на органічному, природному характері відновлення «господарського взаєморозуміння», його послідовниками був залишений поза увагою.

У творчому надбанні російських мислителів-емігрантів можна знайти пояснення і традиційній для Росії політизації інформаційно-культурного і суспіль-

ного життя, гіпертрофії ролі держави. Зокрема, за твердженням всесвітньо відомого російського філософа М. Бердяєва, Росія — сама державна країна в світі. У Росії, на думку вченого, все перетворюється на знаряддя політики [8, с. 6].

Вважаємо за необхідне відзначити, що і сьогодні багато хто не почув філософа, чи не до кінця зрозумів цю особливість Росії. Надмірна і всепроникаюча політизація не є примхою конкретної влади у конкретний історичний період. Політизація усього і вся — є сутнісна характеристика російської держави, історично і об'єктивно зумовлена. Як зазначає М. Бердяєв, від самого початку збирання Росії і створення величезної держави вимагало напруження всіх сил народу. Проте, і надалі не меншої напруги вимагало утримання цієї величезної території. Не тільки особистість, але навіть класи і стани були розчавлені величезними розмірами держави. А російська державність перетворилася на самодостатнє абстрактне начало, яке не хоче бути лише функцією, лише засобом забезпечення життя народу [8, с. 7].

Таким чином, сучасна критика і звинувачення, висунуті як зарубіжними партнерами, так і російською опозицією щодо будь-то економічного тиску, або зайвої політизації міжнародних заходів, що організовує і проводить Російська Федерація, обумовлена нерозумінням цієї особливості російської державності. Не вкладається ця державність у звичні рамки. Причому на безперспективність намагань підходити до російських вимірів із загальним аршином ще у XIX столітті вказував відомий російській поет і, до речі, дипломат Ф. Тютчев. Росія, як зазначає М. Бердяєв, цілий величезний світ, який охоплює нескінченне різноманіття, великий Схід-Захід, що перевищує обмежене поняття індивідуальності [8, с. 19].

Отже, квінтесенція світоглядної концепції Російської державності, сформульована мислителями Російського Зарубіжжя, полягає в її винятковості і месіанському покликанні. Місія Росії в тому, що вона повинна об'єднувати. Це її об'єктивне надзавдання і ключ до розуміння державної політики. Саме таке розуміння об'єктивного завдання, що стоїть перед Росією, її історичного покликання в усі часи служило підставою і спонукальним мотивом політики російської держави. Незалежно від форми державного устрою, офіційної ідеології, історичних чи економічних обставин. Усі сусіди Росії мають це враховувати і будувати свою політику, саме виходячи з цих міркувань.

Важливою частиною світоглядної спадщини Російського Зарубіжжя є ідеологія євразійства, яка останнім часом набуває все більшого значення для формування зовнішньої політики сучасної Росії. Провідну роль у завершенні теоретичного оформлення євразійства як самостійного світоглядного явища відіграли російські емігранти: правознавець М. Алексєєв, історик Г. Вернадський, економіст П. Савицький, філолог М. Трубецькой та інші.

Запропоновані російським керівництвом ідеї створення єдиного економічного простору і митного союзу ґрунтуються не лише на економічній доцільності та певних традиційних економічних зв'язках. Світоглядні підвалини цих проєктів базуються саме на євразійських концепціях. Зокрема, євразійці обґрунтували розділення Старого світу не на два, а на три материка: Європу, Азію і Євразію. Євразія являє собою простір, що охоплює величезні території рівнин від південних Карпат на заході до гір російського Далекого Сходу. Згідно євразійської концепції «месторазвития» на цьому просторі сформувалася особлива соціаль-

но-історична атмосфера, яка визначила своєрідність життєвого ладу, культури й державності. Виходячи з цього постулату, усі держави, що існують у рамках цієї території, й Україна у тому числі, рано чи пізно мають інтегруватися. Відповідно до політичної концепції євразійства провідна роль Росії у процесі інтеграції базується на двох головних чинниках. По-перше: Росія займає основний простір земель Євразії. По-друге: у формуванні російського народу, як зазначали євразійці, велику роль відігравали тюркські та фінно-угорські племена. Вони населяли єдине зі східними слов'янами «месторазвитие» і постійно взаємодіяли між собою. У результаті сформувалася російська нація, яка прийняла на себе ініціативу об'єднання різних етносів у єдину націю євразійців і об'єднання Євразії в єдину державу.

Особливого значення для сучасних українсько-російських відносин набуває відношення євразійців до міжнаціональних відносин у межах євразійського «месторазвития». Ідеологи євразійства різко негативно відносилися до національного (особливо українського та кавказького) сепаратизму. На думку В. Іванова та М. Трубецького, протистояння «двох індивідуальностей» загальноруської культури — української і великоруської виявляється ще наприкінці XVII ст. Українське просвітництво йшло зі значним випередженням просвітництва Московії. З того самого часу українська культура набуває остаточної самостійності і створює реальні підвалини українського сепаратизму. Проте, усвідомлюючи сутність сепаратизму, вони не змінювали свого відношення до нього. Головний сенс політичної тактики і стратегії вони вбачали у необхідності збереження геополітичного тіла Росії-Євразії, утримання російського «месторазвития» [9, с. 138].

Додатковою актуальністю ідеї євразійців набувають у зв'язку з виникненням у пострадянській Росії течії неоевразійців, які вводять у науковий обіг нові актуальні поняття: «конфлікт цінностей», «питання Схід-Захід», «цивілізаційні відмінності», «менталітет», «ідентифікація» тощо [10, с. 99]. Неоевразійці розвивають ідеї Г. Вернадського, що намагання російського народу розповсюдити свій вплив як на Схід, так і на Захід обумовлена внутрішньою логікою «месторазвития» [10, с. 100].

З цього приводу слід зауважити, що ідеї євразійства у сучасній Росії не тільки набувають популярності, але лідери неоевразійського руху стають своєрідним рупором російської політики. Достатньо пригадати інтерв'ю відомого російського суспільно-політичного діяча і вченого О. Дугіна, лідера Міжнародного «Євразійського руху», кореспонденту РІА «Новий регіон» від 11 серпня 2009 р. «Я думаю, — сказав О. Дугін, — що відзив (у даному випадку мова йде про відстрочку поїздки на Україну посла РФ. — Прим. авт.) — це серйозно. Це фактично передвоєнна ситуація ... Ситуація з послом — це підготовка до перегляду нашого ставлення до територіальної цілісності України ... Чорноморський флот Росії буде стояти у Севастополі, навіть якщо прийдеться весь Крим і всю східну Україну перевести під протекторат Росії» [11]. Особливо вражає не тільки висловлені думки і їх співпадіння з реаліями сьогодення, але і той факт, що це інтерв'ю пролунало задовго до трагічних подій, що почали розгортатися у 2014 р.

Поряд з наведеними вище концепціями євразійців щодо геополітичних орієнтирів, для сучасного періоду розвитку України важливе значення має критика М. Трубецьким ідеології європоцентризму. На його думку, культури, що підпадають під вплив цієї ідеології, хворіють на комплекс неповноцінності і ставлять

собі хибну мету «наздогнати» Захід. Народи, що долучилися до цієї гонки, ставлять зовнішні вузькі цілі, досягнення яких виявляє ще більше відставання в інших областях. Виробляється звичка орієнтуватися на зовнішні досягнення цивілізації, а не на внутрішні творчі процеси, що зумовили ці досягнення. Як наслідок сліпе наслідування і деградація культури [12, с. 97].

В унісон із євразійцем М. Трубецьким лунають думки вже згаданого нами російського філософа М. Бердяєва: «...українці, які здійснюють відступництво від народу Пушкіна і Достоевського, відкидають російську мову в ім'я малоросійського нариччя і розділяють Росію» [13, с. 167]. Як ми бачимо, звернення до витоків власної культури сприймається не лише як культурно-філологічна суперечка, а як сепаратистський антидержавницький рух.

Російській філософ писав ці слова у часи повалення і розпаду Російської імперії. Проте сьогодні вони знов набули актуальності. Розпад радянської імперії несподівано виявився далеко неостаточним і завершеним фактом. Ми стали свідками загрозливого рецидиву, ідеологічним підґрунтям якого може бути твердження М. Бердяєва. «Перемагають духи партикуляризму, провінціалізму, сепаратизму... Заперечується з різних боків існування Росії, російського народу, російської ідеї. Великий російський народ поступається місцем новим, приватним, малим утворенням, він розтрошений... дрібно-егоїстичними національними самоутвердженнями» [13, с. 167]. Отже, на думку філософа, створення національних держав несе безпосередню загрозу існуванню Росії, російського народу і самої російської ідеї.

Ми сьогодні можемо бачити, що у сучасній Росії філософа було почуто. Одним з варіантів подолання зазначених ним проблем стала ідея «Русского мира». «Далеко не всім державам і народам, — зазначає російська письменниця Л. Сичова, — вдається народити феномен глобального розмаху, який можна назвати миром. Такі світа, поряд з Росією, мають тільки Іспанія, Франція і Великобританія» [14]. Слід зауважити, що у цьому висловленні яскраво проявляється ідеологічна наступність теорії месіанства Росії і російського народу, яку свого часу детально розробляли М. Бердяєв, І. Ільїн, І. Солоневич і інші діячі Російського Зарубіжжя. Поняття «Русского мира» як концепції міжнародної трансдержавної і трансконтинентальної спільноти, об'єднаної причетністю до Росії і прихильністю до російської мови і культури, сформулював сучасний російській етнолог В. Тішков [15].

Як ми бачимо, і сьогоднішні практичні дії російської влади, і думки багатьох вчених і суспільних діячів знаходяться у руслі теоретичних викладок мислителів Російського Зарубіжжя. Проте, слід підкреслити, що їхні конструкції, попри усі природні для емігрантів особистісні емоційні переживання, зберігали наукову об'єктивність і зваженість. Так, І. Ільїн наполягає на органічному характері розвитку взаємодії народів пострадянського простору. У свою чергу М. Бердяєв виступає не з позицій великоросійського шовінізму. Він наполягає на єдності рівнозначних і рівновеликих складових російської культури і державності [13, с. 168]. Але, на жаль, багато сучасних послідовників і інтерпретаторів політичної думки Російського Зарубіжжя втратили зазначену зваженість, поміркованість і певну толерантність суджень.

Висновки. Політичну думку діячів Російського Зарубіжжя об'єднує бачення українських земель як невід'ємної частини єдиного простору російського «мес-

торазвития». Деякі положення активно обговорюються і вже навіть починають втілюватися у життя. Наявна виразна ідеологічна наступність сучасної російської політики змушує згадати вислів відомого дипломата і політичного діяча Отто фон Бісмарка, який добре знав Росію і, оцінюючи її політику, казав: «... на кожную вашу хитрість вона відповідь своєю непередбачуваною дурістю» [16]. Наведений аналіз деяких виступів В. Путіна, співставлення його тез з роботами російських мислителів і конкретні зовнішньополітичні кроки російської держави свідчать, що не лише у риторичі, але і у реальній зовнішній політиці сучасної Росії виявляється вплив політичних ідей філософів Російського Зарубіжжя. З цього приводу обрання нашою країною курсу на євроатлантичну і європейську інтеграцію набуває характеру імперативу, що поряд з внутрішніми передумовами має ще і значне зовнішньополітичне підґрунтя.

Таким чином, з огляду на виявлену у дослідженні ідеологічну наступність російської державності, актуальність всебічного, об'єктивного дослідження творчого надбання російської післяреволюційної еміграції набуває не лише науково-теоретичного, але і виразного практичного значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попков В.В. Национальное и общечеловеческое в философской интерпретации Н. Бердяева // Вісник Одеського національного університету. — 2009. — Вип. 13. — С. 411–418.
2. Шадже А.Ю. Николай Бердяев о нации и национальных отношениях (По сборнику Н.А. Бердяева «Судьба России») // Вестник Адыгейского государственного университета. — 2010. — №2. — С. 57–64.
3. Иванов А.В. Евразийство: ключевые идеи, ценности, политические приоритеты: монография / А.В. Иванов Ю.В. Попков, Е.А.Тюгашев, М.Ю. Шишин. — Барнаул: Изд-во АГАУ, 2007. — 243 с.
4. Изергина Н.И. Путь России к демократии: взгляд И.А. Ильина и современность / И.Н. Изергина. — Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2008. — 208 с.
5. Лебедева Н. Н.С. Трубецкой о национальном самосознании в украинском национализме. — [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravoslavie.ru/1384.html>
6. Путин В.В. Россия национальный вопрос. — Независимая газета. — 2012. — 23 янв.
7. Ильин И.А. Россия есть живой организм / И.А. Ильин // Наши задачи. Статьи 1948-1954 гг.: в 2 т. / сост. Ю.Т. Лисица. — М.: Айрис-пресс, 2008. — Т. 1. — С. 317–325.
8. Бердяев Н.А. Судьба России. Опыты по психологии войны и национальности. — М.: Философское общество СССР, 1990. — 240 с.
9. Пишун К.В. Политическое учение евразийства: Опыт системной реконструкции и интерпретации: диссертация ... канд. полит. наук : 23.00.01 / К.В. Пишун. — Владивосток, 1999. — 176с.
10. Соколов С.М. Философия русского зарубежья: евразийство: Монография / С.М. Соколов. — Улан-Удэ, Изд-во ВСГТУ. — 132 с.
11. Романов А. Медведев объявил войну США на Украине / А. Романов // Новый регион. — [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://newdaynews.ru/moskow/244351.html>
12. Трубецкой Н.С. Европа и человечество / Н.С. Трубецкой. — София, 1920. — [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://gumilevica.kulichki.net/TNS/tns03.htm>

13. Бердяев Н. Духовные основы русской революции. / Н. Бердяев // Собрание сочинений: в 4 т. — Париж: YMCA-PRESS, 1990. — Т. 4. — 598 с.
14. Сычева Л.А. Русский язык, русская культура, русский мир / Л.А. Сычева // РФ сегодня. — 2007. — №.4.
15. Тишков В.А. Русский мир: смысл и стратегии / В.А. Тишков // Московский дом национальностей. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа:http://www.mdn.ru/cntnt/blocksleft/menu_left/nacionalny/publikacii2/stati/va_tishkov3.html
16. Афоризмы: Отто фон Бисмарк. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.orator.ru/bismarck.html>

REFERENCES

1. Popkov, V. V. (2009). National and universal in philosophical interpretation of N. Berdyaev. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu (Odesa National University Bulletin)*, 13, 411-418 (in Ukr.).
2. Shadzhe, A. Yu. (2010). Nikolai Berdyaev about the nation and national relations (According to the collection of N.A. Berdyaev «The fate of Russia»). *Vestnik Adyigeiskogo gosudarstvennogo universiteta (Bulletin of the Adiyhe State University)*, 2, 57-64 (in Rus.).
3. Ivanov, A. V. (2007). *Eurasianism: the key ideas, values and policy priorities: monograph*. Barnaul: Izd-vo AGAU (in Rus.).
4. Izergina, N. I. (2008). *The path of Russia to Democracy: Insights of I.A. Iliin and modernity*. Saransk: Izd-vo Mordov. un-ta (in Rus.).
5. Lebedeva, N. N.S. *Trubetskoi on the national consciousness in Ukrainian nationalism*. Retrieved from: <http://www.pravoslavie.ru/1384.html> (in Rus.).
6. Putin, V. V. (2012, January 23). Russia national question. *Nezavisimaia Gazeta (Independent Newspaper)* (in Rus.).
7. Iliin, I.A. (2008). Russia is a living organism. In Ju.T. Lisitsa (Ed.), *Iliin, I.A. Our aims. Articles 1948-1954 years: in 2 vol. (Vol. 1, pp. 317 — 325)*. Moskva: Airis-press (in Rus.).
8. Berdiaev, N. A. (1990). *The fate of Russia. Experiments on the psychology of war and nationalities*. Moskva: Filosofskoe obschestvo SSSR (in Rus.).
9. Pishun, K.V. (1999). *The political doctrine of Eurasianism: Experience systems reconstruction and interpretation: essay of the thesis for gaining academic degree of the candidate of political sciences*. Vladivostok (in Rus.).
10. Sokolov, S. M. (2003). *Philosophy of Russian diaspora: Eurasianism: monograph*. Ulan-Ude: Izd-vo VSGTU (in Rus.).
11. Romanov, A. (2009). *Medvedev declared war to the USA in Ukraine*. Retrieved from <http://newdaynews.ru/moskow/244351.html> (in Rus.).
12. Trubetskoi, N. S. (1920). *Europe and humanity*. Retrieved from <http://gumilevica.kulichki.net/TNS/tns03.htm> (in Rus.).
13. Berdiaev, N.A. (1990). *The spiritual Foundations of Russian Revolution*. Paris: YMCA-PRESS (in Rus.).
14. Sychiova, L. A. (2007). Russian language, Russian culture, Russian world. *RF segodnya (RF today)*, 4 (in Rus.).
15. Tishkov, V. A. *Russian world: the meaning and strategies*. Retrieved from http://www.mdn.ru/cntnt/blocksleft/menu_left/nacionalny/publikacii2/stati/va_tishkov3.html (in Rus.).
16. Aphorisms: Otto fon Bismark. Retrieved from <http://www.orator.ru/bismarck.html> (in Rus.)